

Iz inozemne historiografije

Piotr Żurek

(Akademia Techniczno-Humanistyczna, Bielsko-Biała, Republika Poljska)

NOVA INTERPRETACIJA GENEZE NAČERTANIJA: SRBOCENTRIZAM HOTELA LAMBERT I HRVATI

UDK 32(497.5:438)''183/186''

32(497.11:438)''183/186''

Primljeno: 20. 9. 2005.

Ovaj je članak cjelovita hrvatska verzija referata "Nowa interpretacja genezy Načertanije – serbocentryzm Hotelu Lambert a Chorwaci", koji je autor održao na znanstvenom skupu "Idee wspólnotowe Słowiańszczyzny: bilans i zagrożenia", Poznań 27.-28. ožujka 2003. U referatu se pokušava objasniti pitanje udjela Hotela Lambert i Hrvata u nastanku političkog plana poznatog kao "Načertanije". Treba podsjetiti da je Hotel Lambert bio aristokratski tabor poljske emigracije u razdoblju između 1833. i 1870. Ime je dobio prema pariškoj palači pročelnika te organizacije, kneza Adama Jerzyja Czartoryskog (1770-1861).

Ključne riječi: Srbi, Načertanije, Hrvatska, Hotel Lambert (Pariz), Adam Jerzy Czartoryski.

Početak četrdesetih godina XIX stoljeća Kneževina Srbija bila je mjestom u kojem su se križali interesi Hotela Lambert i hrvatskih iliraca. Drugim riječima, Srbija je bila mjesto gdje je došlo do prvog kontakta i uspostavljanja suradnje među Hotelom Lambert i Hrvatima. To zbližavanje pratilo su kulise nastanka plana izgradnje Velike Srbije "Načertanije" autora Ilije Garašanina.

U ovom trenutku je među hrvatskim povjesničarima ukorijenjeno mišljenje da je na formuliranje velikosrpske ideologije u XIX. stoljeću velik utjecaj imala osoba kneza Adama Jerzyja Czartoryskog, a konkretno – politika Hotela Lambert kakva je bila provođena na Balkanu u godinama 1840-1844. Zbog toga se često u davnoj politici kneza Czartoryskog traži izvor suvremene velikosrpske agresije na Hrvatsku.

Zbog toga ću također u svojem referatu pokušati objasniti pitanje udjela Hotela Lambert i Hrvata u nastanku plana "Načertanije".

Od početka tridesetih godina XIX stoljeća politika tabora Czartoryskog bila je usredotočena prije svega na situaciju oko Osmanskog carstva i plana izazivanja velikog rata na Istoku. Izbijanje II. egipatske krize godina 1839-1841. a također i uspjesi ruske diplomacije, prisilili su Czartoryskog na provođenje akcije kreirane u širim razmjerima. Kneza Czartoryskog je posebno zainteresirala ondašnja situacija u Kneževini Srbiji i susjednim južnoslavenskim zemljama. Podsjetimo da je 1839. godine prorуска oporba, takozvani ustavobranitelji, prisilila kneza Miloša Obrenovića, kojeg je podupirala Engleska, na abdikaciju. Kao rezultat tih događaja ostao je narušen status quo u istočnom pitanju, što je dovelo do ozbiljne diplomatske krize.¹

Tada su u knezu Czartoryskim oživjele davne nade i koncepcije, kakve su ga pratile u razdoblju 1804-1806. kada je vršio dužnost ministra vanjskih poslova Rusije. Ta stara koncepcija Czartoryskog odnosila se na plan stvaranja južnoslavenske federacije (sastavnog dijela balkanske federacije) koncentrirane oko Srbije, pod protektoratom Turske. Ta bi federacija potaknula reakciju hrvatskog pučanstva koji živi u Austrijskom Carstvu i destabilizirala unutrašnju situaciju u toj zemlji.

Početak 1806. godine ruska flota uplovila je u Jadransko more i uz pomoć crnogorskih i srpskih oružanih odreda započela preuzimanje vlasti na području Boke kotorske, Dalmacije i Dubrovačke Republike. Osnovna pogreška Czartoryskog bila je realizacija koncepcije po kojoj se ruska politika na Balkanu treba prije svega zasnivati na razvitku prorúske agitacije među tamošnjim pravoslavnim pučanstvom. Drugim riječima, Czartoryski nije uzimao u obzir interese hrvatskog katoličkog pučanstva, koje je na tom području bilo u većini. Rezultat toga bio je krvavi hrvatsko-srpski sukob. Upravo je otpor domaćeg hrvatskog pučanstva doprinio ruskom porazu na tom području, i donio uspjeh napoleonske vojske na tom području.² Kao rezultat poraza

¹ H. Batowski, *Państwa Balkańskie 1800-1923*, Kraków 1938, str. 37-38; M. Ekmečić, *Stvaranje Jugoslavije 1790-1918*, sv. I, Beograd 1989, str. 223; J. Skowronek, *Polityka bałkańska Hotelu Lambert (1833-1856)*, Warszawa 1976, str. 31; H. H. Hahn, *Dyplomacja bez listów uwierzytelniających. Polityka zagraniczna Adama Jerzego Czartoryskiego 1830-1840*, Warszawa 1987, str. 279-280; J. Skowronek, *Adam Jerzy Czartoryski 1770-1861*, Warszawa 1994, str. 413-414; A. Cetnarowicz, *Tajna dyplomacja Adama Jerzego Czartoryskiego na Bałkanach. Hotel Lambert a kryzys serbski 1840-1844*, Kraków 1993, str. 44.

² Memorial Czartoryskog iz 23 sječnja 1806. /u:/ A. Tračevski, *Diplomatičeskija snošenija Rosiji s Francijei v epohu Napoleona I*, sv. III, S. Petersburg 1892. *Sbornik Impiatorskago Istoričeskago obščestva*, SV. 82, 1892, str. 270-271; A. Czartoryski A. Razumovskom, (12 V 1806), /u:/ Vniešnjaja politika Rossiji XIX i načala XX veka, sv. III, Moskva 1963, str. 138-139; J. Skowronek, *Antynapoleońskie koncepcje Czartoryskiego*, Warszawa 1969, str. 87; V. G. Sirotkin, *Meždunarodnyje otnošenja na Bałkanah i serbskii vopros v politike Rossii i Francii*, /u:/ Jugoslovenske zemlje i Rusija za vreme prvog srpskog ustanka 1804-1813, SANU, Naučni skupovi, knjiga XVII, Beograd 1983, str. 97-103; L. Vojnović, *Pad Dubrovnika*, sv. I, Zagreb 1908, str. 128-130; H. Batowski, *n. dj.*, str. 28; I. S. Dostjan, *Rossija i balkanskii vopros*, Moskva 1972, str. 52-60; L. Stullija, *Prvi dani Francuza u Dubrovniku*, Dubrovnik 1806, Arhiv Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. (rukopis); V. Čučić, *Rat u Konavlima godine 1806*, /u:/ Konavle u prošlosti sadašnjosti i

16. lipnja 1806. godine knez Adam Jerzy Czartoryski podnio je ostavku na mjesto vršitelja dužnosti ministra vanjskih poslova Rusije.³

Zato je knez Czartoryski, kada se nakon nekoliko desetaka godina (1840. godine) vratio svojim davnim južnoslavenskim koncepcijama, izvukao zaključke iz grešaka koje je učinio kada je bio ministar vanjskih poslova Rusije, i uveo nekoliko važnih izmjena. Kao prvo, ta koncepcija više nije bila primarnom opcijom ruske politike, nego upravo suprotno – bila je usmjerena antiruski. Kao drugo, u potpunosti je odbacio stajalište da buduća federacija treba biti oslonjena na dominaciju pravoslavne religije, već upravo suprotno – ona treba biti katoličkom državom. U svezi toga, jedna od osnovnih koncepcija Hotela Lambert bilo je propagiranje unije crkava. Unatoč tim važnim promjenama tabor Czartoryskog nije odustao od propagiranja ideje koja je među južnoslavenskim narodima odlučujuće mjesto priznavala Srbima, što je istovremeno, već na samom početku podcijenilo Hrvate. To uvjerenje dominiralo je u redovima Hotela Lambert praktički sve do samog kraja postojanja toga tabora.

Kada je 1840. godine srpska kriza dosegla svoju kulminaciju, Srbija je postala objektom većeg interesa Hotela Lambert. S obzirom na činjenicu da toj sredini uopće nije bila poznata stvarna situacija u Srbiji, odlučilo se pobliže je upoznati. S tim ciljem, u ljeto 1840. godine, poslan je u Srbiju na kratko izviđanje Aleksandar Wereszczyński, zahvaljujući kojemu je tabor Czartoryskog dobio iz prve ruke niz vrijednih informacija o situaciji u tom kraju.⁴

Sljedeće godine upućen je u Srbiju drugi agent Hotela Lambert, Adam Łyszczyński – Lynch, čiji je zadatak bilo ne samo upoznavanje stanja u Srbiji, već i situacije turskih i austrijskih Slavena. Računalo se također s tim da će Lynchu poći za rukom uspostaviti kontakt s njihovim političkim predstavnicima. Nažalost, njegova misija trajala je nepuna četiri mjeseca i bila je prekinuta zbog bolesti. Uspjelo mu je, ipak, uspostaviti kontakt s jednim od djelatnika stranke ustavobranitelja, Izidorom Stojanovićem.⁵

Potkraj 1840. godine Hotel Lambert uspostavio je kontakt sa Srbinom podrijetlom iz Crne Gore, Nikolom Vasojevićem, koji je predstavio plan gradnje nove srpske države „Holmije”. Ta država obuhvatila bi zemlje Vaso-

budućnosti, 1(1998), str. 160-168; V. Miović-Perić, *Na razmeđu osmansko – dubrovačka (1667-1806)*, Dubrovnik 1997, str. 256-264; S. Čosić, *Dubrovnik nakon pada republike 1808-1848*, Dubrovnik 1999, str. 33-37.

³ J. Skowronek, Adam Jerzy Czartoryski..., n. dj., str. 130; P. Źurek, *Prince Adam Jerzy Czartoryski and the plan of the Balkan Federation (1804-1806)*, “Povijesni Prilozi”, Zagreb, 22/2002, str. 159-166.

⁴ A. Cetnarowicz, n. dj., str. 54-56.

⁵ Lj. Durković-Jakšić, *Pierwszy polski agent dyplomatyczny w Białogrodzie w XIX w. – dr Adam Łyszczyński*, [u:] *Odbitka z „Problemów Europy Wschodniej”*, Warszawa 1939, str. 1-16; *Sprawozdanie A. Łyszczyńskiego z podróży, isto.*, str. 8-12; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 36.

jevićeva roda koje leže na pograničnom albansko-crnogorskom području, i bila bi „početak obnove stare srpske države”.⁶ Poljake je u Vasojevićevim planovima posebno zanimala mogućnost iskorištavanja teritorija buduće države „Holmije” za logističku bazu za poljski odred, koji bi tamo trebao biti formiran.⁷ Tabor Czartoryskog u daljnjim je planovima suradnje s Vasojevićem predviđao suradnju s ostalim južnim Slavenima koji žive na području Austrije i Turske te stvaranje “autonomne federacije turskih Slavena pod formalnom upravom Porte”.⁸ Vasojević je također dao obećanje prelaska na katolicizam i uvođenja, u novoj državi „Holmije”, unijatskog obreda, računajući pri tom na fondove Apostolske stolice. S tim ciljem Hotel Lambert čak je započeo u ljeto 1841. godine kampanju u Rimskoj kuriji, koja se ipak završila fijaskom. Bio je to ujedno početak kraja Vasojevićeve suradnje s Hotelom Lambert. Samozvani knez „Holmije” pokazao se na kraju avanturistom i prevarantom.⁹

Ipak je situacija uzela maha 1842. godine, kada je tabor Czartoryskog preko svojeg agenta u Beogradu, Ludwika Zwierkowskog – Lenoira, uspostavio izravnu suradnju sa srpskim pokretom ustavobranitelja.

U skladu s instrukcijama, Zwierkowski je imao zadatak podržavati ustavobranitelje i istovremeno težiti njihovom pomirenju s knezom Mihajlom Obrenovićem. U rujnu 1842. godine dolazi do puča, tzv. Vučićeve bune, čiji je rezultat bilo ustavobraniteljsko svrgavanje kneza Mihajla i postavljanje Aleksandra Karađorđevića na srpsko prijestolje. Taj je izbor na početku listopada potvrdio sultan. Srpski puč, kao i politika Turske, izazvao je pomutnju u vanjskoj politici ostalih velikih sila. Jedino se Rusija protivila promjeni vlada u Srbiji. Na početku su Austrija, Engleska, a također i Francuska, pokazivale neodlučnost iza koje se krio razumljiv interes oslabljivanja utjecaja Rusije. “Vučićeva buna” poljuljala je stajalište Hotela Lambert. Ipak je cijelu situaciju spasio Zwierkowski koji je, svjestan da se plan do temelja srušio, smatrao da ga se mora prilagoditi novim uvjetima. Poljski je agent znao da je ustavobraniteljima osobito stalo do potpore Engleske i Francuske, i zbog toga je nagovorio predvodnike puča Tomu Vučića i Avrama Petronijevića da se pismeno obrate Knezu Adamu Czartoryskom za pomoć. Istovremeno je sam zamolio Czartoryskog za intervenciju kod Francuske i Engleske vlade. Naravno, knez Czartoryski složio se s tom molbom, uslijed čega je Hotel

⁶ Lj. Durković-Jakšić, *Mickiewicz i Jugosławianie*, Poznań 1984, str. 45.

⁷ Lj. Durković-Jakšić, *Srbijansko-crnogorska saradnja (1830-1851)*, Beograd 1957, str. 40; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 62-63.

⁸ J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 34.

⁹ G. Bozzolato, *Un momento della politica estera dei conservatori Polacchi verso il Vaticano e verso l'oriente Slavo: Michele Czajkowski e le sue missioni in Italia (1840-41)*, [u:] *Rassegna Storica Del Risorgimento*, G. LI, 1964, str. 467-480; Lj. Durković-Jakšić, *Srbijansko-crnogorska ...*, str. 40; J. Wszolek, *Działalność polityczna obozu Czartoryskiego wśród Polaków w Rumie w latach 1832 – 1843*, „Przegląd Historyczny”, sv. LVIII, 1967, str. 637-638; 641; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 63 –72.

Lambert u Parizu i Londonu počeo široku diplomatsku i propagandnu akciju za zadržavanje Aleksandra Karađorđevića na prijestolju.¹⁰

U siječnju 1843. godine dolaze do vođa ustavobranitelja "Savjeti Srbiji za vođenje politike" koje je napisao Adam Czartoryski, u kojima je iskusni poljski diplomat predstavio ciljeve, kojima bi trebala težiti nova srpska politika. Knez Czartoryski je smatrao da se Srbija mora osloniti na Englesku i Francusku. Prema Czartoryskom, glavna opasnost Srbiji prijeti od Rusije i Austrije, i zato je smatrao da zasad ne treba odbacivati vrhovnu vlast Turske. Upravo suprotno, trebala bi je iskorištavati za učvršćivanje svoje moći, da bi "u budućnosti ujedinila" južne Slavene koji žive na području Turske i Austrije. Srbija prvenstveno "mora dovesti do njihovog oslobođenja."

Czartoryski je u tom dokumentu također predstavio svoju viziju hrvatsko-srpskih odnosa: "Srbi također moraju uspostaviti prijateljske odnose s ostalim Slavenima: Ilircima, Dalmatincima, Hrvatima..." te slavenskim pučanstvom Vojne Krajine.¹¹ Kao što se kasnije pokazalo, "Savjeti" su imali ogroman utjecaj na daljnju politiku Srbije.¹²

U trenutku kada su "Savjeti" kneza Czartoryskog došli do ustavobranitelja, Zwierkowskog su (na početku veljače 1843.) otkrili austrijski agenti i dva mjeseca kasnije bio je prisiljen na odlazak iz Srbije. Zbog toga što je politička situacija u Srbiji bila još uvijek nesigurna, knez Czartoryski je već u svibnju poslao u Beograd glavnog agenta Hotela Lambert Michała Czajkowskog. Njegov put bio je povezan s uznemiravajućim zahtjevima Rusije, koja je, prijevremeno vojnom intervencijom, tražila legalan izbor novog srpskog kneza preko Skupštine. U svezi toga, Czajkowski je savjetovao ustavobraniteljima saziv skupštine i ponovni izbor Aleksandra Karađorđevića za kneza. Tako je i bilo. U lipnju 1843. Rusija je priznala ponovni izbor Aleksandra Karađorđevića. Ruskoj diplomaciji ipak je uspjelo dovesti do ponovnog izгона Vučića i Petronijevića iz Srbije.¹³ Za vrijeme njihove odsut-

¹⁰ D. Stranjaković, *Vlada ustavobranitelja 1842-1853*, Beograd 1932, str. 6-34; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 58-62; D. Živanović, *Od Čartoryskog do Garašanina*, [u:] Zbornik radova Ilija Garašanin (1812-1874), Naučni skupovi SANU, sv. LIV, Odeljenje istorijskih nauka, sv. XVI, Beograd 1991, str. 49-55; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 97-139.

¹¹ A. J. Czartoryski, „Conseils sur la conduite a suivre par la Serbie”, (Paris siječanj 1843), Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie (dalje BCz), 5404 IV, str. 89-99; D. Stranjaković, *Kako je postalo Garašininovo „Načertanije”*, [u:] Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, sv. XCI, 1939, str. 105-115.

¹² Lj. Durković-Jakšić, *O nastanku „Načertanija” 1844. godine*, [u:] Zbornik radova Ilija Garašanin (1812-1874), Naučni skupovi SANU, sv. LIV, Odeljenje istorijskih nauka, sv. XVI, Beograd 1991, str. 27; Tu tezu ne podupire dio srpskih povjesničara. Oni smatraju da je Czartoryski u svojim "Savjetima" unio koncepcije i ideje, koje su ranije bile dobro znane srpskim vodama. V. D. Stranjaković, „Načertanije” Ilije Garašanina, [u:] Glasnik Istorijskog Društva u Novom Sadu, sv. IV, 1931, str. 392-418; V. Vučković, *Knez Miloš i osnovna politička misao sadržana u Garašininovom „Načertaniju”*, „Jugoslavenska revija za međunarodno pravo”, sv. IV, 1957, str. 35-43; isti, *Učešće Hrvata u pripremi Garašininovog „Načertanije”*, „Jugoslavenska revija za međunarodno pravo”, sv. I, 1954, str. 47-48.

¹³ D. Stranjaković, *Vlada ustavobranitelja...*, str. 35-58; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 62-63; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 140-188.

nosti stvarnu vlast u toj zemlji imao je njihov najbliži suradnik i ministar unutarnjih poslova Srbije Ilija Garašanin.¹⁴

Tadašnje događaje u Srbiji, kao i sam pokret ustavobranitelja, s velikom pozornošću promatrala su također i hrvatske političke elite. Podsjetimo da je Hrvatska (Banovina), koja je u okviru Krune sv. Stjepana imala autonomiju, na prijelomu XVIII i XIX stoljeća podlijegala sve jačem pritisku mađarskih narodnih krugova, koji su imali u cilju mađarizaciju ostalih naroda koji su živjeli u sklopu Ugarske. U sferi tog novog kursa mađarske politike našli su se također i Hrvati, čije je plemstvo, kao jedino među nemađarskim narodima Krune sv. Stjepana, sačuvalo svoj nacionalni karakter.¹⁵

Jezični rat koji su izazvali Mađari, postao je glavnim elementom hrvatsko-mađarskog konflikta, koji je pak postao impuls za Hrvatski narodni preporod – ilirizam. Glavni ideolog ilirizma bio je grof Janko Drašković (1770-1856), koji je bio znatno stariji od dvadesetogodišnjaka okupljenih oko predvodnika toga pokreta, Ljudevita Gaja.¹⁶ Temeljna točka Draškovićeva programa bio je zahtjev formiranja samostalne i o Mađarskoj neovisne hrvatske vlade. Grof Drašković opredijelio se također za obvezatnost standardizacije hrvatskog (“ilirskog”) jezika na osnovi štokavskog dijalekta.¹⁷ Tu je koncepciju šire razvio Ljudevit Gaj. Prihvaćajući neslavenski, “ilirski”¹⁸, naziv umjesto “hrvatski”, izložili su koncepciju naroda koja prelazi hrvatske granice i odnosi se na preostale južnoslavenske narode. Ilirsko prihvaćanje štokavskog dijalekta, koji imaju i Srbi, prije svega trebalo im je poslužiti za približavanje srpskog naroda Hrvatima, pa čak i kroatiziranju i asimilaciji Srba.¹⁹ Bila je to koncepcija tzv. “Velike Ilirije”.

¹⁴ D. Macenzi, *Garašanin kao državnik*, „Istorijski časopis”, sv. XXXI, 1984, str. 216-217.

¹⁵ W. Felczak, *Węgierska polityka narodowościowa przed wybuchem powstania 1848 roku*, Wrocław 1964, str. 23-48; H. Wereszycki, *Pod berłem Habsburgów*, Kraków 1986, str. 34, 72.

¹⁶ Grof Janko Drašković je kao mladi časnik austrijske vojske u periodu oko 1787-1789. služio u Galiciji, gdje je naučio poljski jezik; V. P. Kulakovski, *Ilirizam. Izsljedovanje po istoriji horvatskoj literaturi perioda vrozrođženija*, Varšava 1894, str. 102; M. Zdziechowski, *Odrodzenie Chorwacji w wieku XIX*, Kraków 1902, str. 32; N. Stančić, *Hrvatski narodni preporod 1790-1848*, [u:] Hrvatski narodni preporod 1790-1848. Hrvatska u vrijeme ilirskog pokreta, Zagreb 1985, str. 21; *Janko Drašković* [u:] Hrvatski biografski leksikon, sv. III, Zagreb 1993, str. 588.

¹⁷ J. Drašković, *Disertacija iliti razgovor*, [u:] F. Fancev, Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda (1790-1832), Građa za povijest književnosti Hrvatske, sv. XII, Zagreb 1933, str. 297-315; L. Bazyłow, *Kwestia chorwacka na tle ruchów narodowo-wyzwoleńczych w I połowie XIX wieku*, [u:] Słowianie w dziejach Europy, Poznań 1974, str. 267.

¹⁸ Ilirci su smatrali da imaju pravo na to ime jer su Slaveni osvajanjem asimilirali drevne Ilire te su oni tako njihovim „genetskim” potomcima. V. Lj. Vukotinović, *Ilirizam i Kroatizam*, „Kolo”, II, Zagreb 1842, str. 110-112; P. Korunić, *Jugoslavizam i federalizam u hrvatskom nacionalnom preporodu 1835-1875*, Zagreb 1989, str. 25-26.

¹⁹ J. Rapacka, *Leksykon tradycji chorwackich*, Warszawa 1997, str. 75-76.

Kao što sam već spomenuo, ilirci su velike nade vezali uz rastući liberalni pokret ustavobranitelja u Kneževini Srbiji. Potkraj listopada 1841. godine dolazi u Beograd Vjekoslav Babukić, bliski suradnik Ljudevita Gaja. Prema "Srpskim novinama", cilj tog Babukićevog putovanja bili su razgovori koji su se odnosili na pokušaj stvaranja jednog književnog jezika za sve južne Slavene²⁰, što je bilo u skladu s jezičnom reformom koju su ilirci prije svega temeljili na izgradnji jezičnog jedinstva s osloncem na štokavski dijalekt.²¹ Ilirci su jednako tako bili zainteresirani za ujedinjavanje pisma. Ljudevit Gaj već je 1837. godine želio dobiti suglasnost austrijskih vlasti za djelomično uvođenje ćirilice u svoje "Novine".²² Predvodnik iliraca smatrao je da bi svaki obrazovani Hrvat trebao znati ćirilicu.²³ Za ćirilicu se također opredijelio tada čelni hrvatski lingvist Ignjat Brlić, koji je smatrao da će to približiti Srbe ilirizmu.²⁴ Unatoč protivljenju austrijskih vlasti, Gaj se za taj cilj potrudio tražiti financijska sredstva u Rusiji i s tom namjerom uputio je ruskim vlastima nekoliko memoranduma.²⁵

1843. godina bila je za Hotel Lambert razdoblje u kojem je balkanska politika te grupacije, dotad usredotočena prije svega na događaje u Srbiji, počela uzimati u obzir probleme drugih južnoslavenskih naroda i regija. Taj interes naročito je bio usmjeren prema hrvatskim zemljama. Tabor Czartoryskog je već od 1841. godine, tj. od vremena misije Adama Łyszczynskog – Lyncha u Beogradu i Zagrebu, pridavao veliku pažnju ilirskom pokretu, koji se razvijao na prostoru Hrvatske.²⁶ Već tada knez Czartoryski počeo je spoznavati u tom pokretu, kao i u osobi njegova predvodnika Ljudevita Gaja, partnera za daljnje političke akcije, pa čak i konkurenta koji

²⁰ „Srpske Novine”, 23 X 1841; V. Babukić slao je i reportetske članke iz Srbije, koji su tiskani u „Novinama” Ljudevita Gaja, v. V. Babukić, *Dopis jednoga putnika po Srbiji*, „Novine dalmatinske horvatske i slavonske”, br. 71, 6 IX 1843, str. 283.

²¹ N. Stančić, *n. dj.*, str. 20; T. Smičiklasi, *Život i djela Vjekoslava Babukića*, Zagreb 1876, str. 16-23; P. Kulakovski, *n. dj.*, str. 230; I. Mamuzić, *Ilirizam i Srbi*, „Rad JAZU”, sv. CCXLVII, 1933, str. 18; *Vjekoslav Babukić*, [u:] Hrvatski biografski leksikon, sv. I, Zagreb 1989, str. 311-313.

²² S. Marjanović V. Babukiću, (Zemun 12 IX 1842), Nacionalna i Sveučilišna Knjižnica Zagreb (dalje NSK), Ostavština Dragutina Kušlana, R 5869, br. 2; F. Šišić, *Hrvatska povijest*, sv. III, Zagreb 1913, str. 211-221; M. Prelog, *Slavonska renesansa 1780-1848*, Zagreb 1924, str. 148-149.

²³ Ch. Jelavich, *Južnoslavenski nacionalizmi*, Zagreb 1992, str. 27.

²⁴ *Listi dvih slavonskih domorodcev o pravopisu ilirskom*, „Danica ilirska”, br. 31, 8 VIII 1835, str. 121-122.

²⁵ P. Kulakovski, *n. dj.*, str. 230-232, 288-297, 083-086; *Memorandum Ljudevita Gaja ruskom caru Nikolaju I*, „Obzor”, sv. LXXVI, br. 246, 24 X 1935, str. 1-2; isto, br. 249, 29 X 1935, str. 1-2; J. Horvat, *Ljudevit Gaj*, Zagreb 1975, Zagreb 1975, str. 168-169; isto, *Politička povijest Hrvatske*, sv. I, Zagreb 1990, str. 66-71; P. Mosely, *A Pan-Slavist Memorandum of Ljudevit Gaj in 1838*, „The American Historical Review”, sv. XL, br. 4, 1935, str. 704-716.

²⁶ Lj. Durković-Jakšić, *Pierwszy polski agent dyplomatyczny w Białogrodzie...*, str. 1-16; *Sprawozdanie A. Łyszczynskiego z podróży*, isto, str. 8-12; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 36.

želi utjecati na srpske ustavobranitelje. Zbog toga je potkraj 1843. godine pariška centrala tabora Czartoryskog donijela odluku o bezuvjetnom privođenju kraju uspostave kontakta između kruga Hotela Lambert i Hrvatske narodne stranke – političkog krila iliraca. Također, obraćena je pažnja na hrvatsko pučanstvo u Bosni, a naročito na bosanske franjevce, koje se planiralo iskoristiti za djelovanje u smjeru propagiranja crkvene unije na Balkanu. U svojim daljnjim koncepcijama, tabor Czartoryskog želio je podrediti hrvatski ilirski pokret srpskim ustavobraniteljima. Taj je zadatak bio povjeren novom agentu Hotela Lambert u Beogradu, Čehu Františku Zachu.²⁷

Ta je koncepcija bila sukladna sa “Savjetima Srbiji za vođenje politike” kneza Czartoryskog. O tome prije svega svjedoči u “Savjetima” sadržana tvrdnja Czartoryskog, da Srbija mora u budućnosti oko sebe ujediniti sve južnoslavenske narode koji žive na području Turske i Austrije. Ta tvrdnja se u velikoj mjeri odnosi upravo na Hrvate. U viziji Hotela Lambert Hrvati su bili osuđeni na egzistiranje u državi u kojoj dominiraju Srbi, koja bi nastala pod protektoratom Turske i egzistirala bi oslanjajući se na Veliku Britaniju i Francusku, tvoreći prirodnu tampon zonu pred ruskim utjecajem na Balkanu.

Pristupajući akciji pridobivanja iliraca za svoje koncepcije, Hotel Lambert je ipak naišao na prilično snažnog protivnika. Naime, Hrvatska narodna stranka posjedovala je svoj vlastiti južnoslavenski program i vlastitu viziju odnosa s Kneževinom Srbijom.

Već na početku 1844. godine tabor Czartoryskog pristupio je uspostavi kontakta s ilirskim agentima koji su djelovali u Srbiji i u prijestolnici Turske. František Zach, koji je djelovao u Beogradu, uspostavio je kontakt s Pavlom Čavlovićem i Stjepanom Verkovićem. Međutim, Michal Czajkowski, koji je prebivao u Istanbulu, stupio je u kontakt s Albertom Nugentom. Zahvaljujući tim kontaktima agenti Hotela Lambert brzo su shvatili da se južnoslavenski program koji su predstavili ilirci značajno razlikuje od prezentirane koncepcije tabora Czartoryskog. Ta je razlika počivala prije svega na tome što su ilirci planirali ujedinjenje južnih Slavena ne oko Srbije, već oko Hrvatske.²⁸

²⁷ A. J. Czartoryski Wł. Zamojskom, (Pariz, srpanj 1843.), Biblioteka XX. Czartoryskich w Krakowie, Archiwum Domowe tzv. Ewidencja (dalje BCz.Ew), 6958 IV; „Comment j’entends ma mission dans les pays slaves de la Turquie”, (Pariz 13 VIII 1843), BCz, 5390 IV, str. 9-28; Dodatak do instrukciji Zacha, (Istanbul, rujan 1843), BCz, 5411 IV, str. 553-560; M. Handelsman, *Adam Czartoryski*, sv. II, Warszawa 1949, str. 111; A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 157, 189; V. Žaček, *Češko i poljsko učešće u postanku Garašaninova „Načertanija” (1844)*, „Historijski zbornik”, G. XVI, 1963, str. 40-41; V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima Františketa Zacha iz Beograda (1843-1848)*, Građa. Akademija Nauka i Umjetnosti Bosne i Hercegovine, sv. XXI, Odjeljenje društvenih nauka, sv. XVII, Sarajevo 1976, str. 18-21; J. Skowronek, *Polityka balkańska...*, str. 89.

²⁸ Raport Zacha, (Beograd 30 XII 1843), BCz, 5390 IV, str. 159-160, 172; Raport Zacha, (Beograd 10 II 1844), isto, str. 293; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 26 I 1844), BCz, 5487 IV, str. 42-44; P. Čavlović Lj. Gaju (Beograd 12 I 1844), [u:] J. Horvath, J. Ravlić, *Pisma Ljudevitu Gaju*, [u:] Građa za povijest književnosti Hrvatske, sv. XXVI, 1956, str. 123-124.

Usporedno s tim akcijama, uspostavljen je također kontakt s bosanskim franjevcima, koji su bili prirodni nositelji ilirizma u Bosni i Hercegovini. Hotel Lambert je vrlo vješto iskoristio činjenicu što je određeni dio hrvatskih franjevaca u Bosni zavađen s biskupom Rafom Barišićem, provincijalom te provincije kojeg je podržavala Austrija.²⁹ Zach, koji je boravio u Beogradu, shvatio je da pobunjeni franjevci traže pomoć od vlade Srbije i Francuske. Sa strane bosanskih franjevaca glavnim partnerima Zacha bili su oci Tomo (Josip) Kovačević, Filip Pašalić i Stjepan Verković. Zahvaljujući Zachu pitanje bosanskih franjevaca naišlo je na velik interes centrale Hotela Lambert u Parizu.³⁰ Tada se rodila ideja da se u Parizu i Rimu propagira situacija bosanskih franjevaca.³¹ Ta je akcija trebala biti polazna točka za veliku propagandu katolicizma ili za crkvenu uniju na Balkanu, a istovremeno bi obnovila poljske utjecaje u Apostolskoj stolici, koji od trenutka oglašavanja enciklike "Cum primum" nisu bili najbolji.³² Zbog toga je Michal Czajkowski uvjerio kneza Czartoryskog da postavi svog agenta u Rim. Ta je funkcija već prvih dana travnja 1844. godine povjerena Ludwiku Orpiszewskom.³³ Od tog trenutka su Michal Czajkowski u Istanbulu kao i Orpiszewski u Rimu provodili diplomatsko-propagandnu akciju. Ta se akcija temeljila prije svega na nedopuštanju da Barišić, kojeg je podupirala Austrija, dalje vrši jurisdikciju nad bosanskim franjevcima. Hotel Lambert želio je, s jedne strane, ne dopustiti da se katolička crkva u Bosni nađe pod kontrolom Austrije, a s druge strane pak željelo se stvoriti u toj zemlji katoličku tampon zonu pred pravos-

(Tamo je također pogrešan datum Čavlovićevog pisma); Raport Zacha, (Beograd 23 XII 1843), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 40-44; J. Jelenić, *Pisma Stjepana Verkovića Josipu D. Božiću*, „Narodna starina”, sv. IV, 1925, str. 219-222; Lj. Doklešić, *Životni put Stjepana Verkovića (1821-1894)*, [u:] Radovi. Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest, sv. XIV, 1981, str. 239-244.

²⁹ R. Glavaš, *Život i rad fra Rafe Barišića*, Mostar 1900, str. 11-80; R. Glavaš, *Politika bosanskih i hercegovačkih franjevaca u prošlosti i sadašnjosti*, sv. I, Mostar 1904, str. 69-74; *Regesta Fojnicensia*, [u:] Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, sv. LXVII, 1930, str. 269-377; I. Kecmanović, *Barišićeva afera*, Sarajevo 1954, str. 5-10; J. Jelenić, *Kultura bosanskih franjevaca*, sv. II, Sarajevo 1990, str. 22-56.

³⁰ Raport Zacha, (Beograd 24? XI 1843), BCz, 5390 IV, str. 81-92; Raport Zacha (Beograd 31 XI 1843), *isto*, str. 97; Lista franciszkanów z Bośni (1844), BCz, 5413 IV, str. 147-149; V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 24-25; Raport Zacha, (Beograd 23 XII 1843), *isto* str. 43; Raport Zacha, (Beograd 19? I 1844), *isto*, str. 59; Lj. Doklešić, *O pokušaju ustanka u Bosni 1840 i o tajnoj politici Gajeva kruga prema Bosni 1843/44*, „Historijski zbornik”, R. XXXV, 1982, str. 28; R. Drljić, *Podaci o djelovanju bosanskih franjevaca u Carigradu prema Godišnjaku fra Jake Baltića*, „Franjevački vjesnik”, br. 4-5, 1938, G. LXV, str. 128; J. Baltić, *Godišnjak od događaja crkvenih svjetskih i promine vrmena u Bosni*, Sarajevo 1991, str. 105; R. Drljić, *Prvi Ilir Bosne fra Martin Nedić (1810-1895)*, Sarajevo 1940, str. 48-50.

³¹ Raport Czajkowskiego, (Istanbul 17 I 1844), BCz, 5487 IV, str. 32; J. Skowronek, *Polityka bałkańska...*, str. 93;

³² A. Czartoryski, „Memoire envoye a Rome sur les affaires de l'Eglise catholique en Pologne et chez les Slaves”, (Pariz 16 III 1844), BCz, 5376 IV, str. 53-130.

³³ M. Handelsman, *Adam Czartoryski*, sv. II, str. 138.

lavljem i utjecajima Rusije.³⁴ Istovremeno se planiralo postaviti u Bosnu stalnog agenta, što se ipak nikada nije dogodilo.³⁵ Posljedica akcije Hotela Lambert bila je ta da se biskup Barišić nikada nije vratio na svoju službenu dužnost.³⁶ Veliki uspjeh tabora Czartoryskog bilo je također povjeravanje svećeničke službe u Adampolu bosanskim franjevcima, koji su tamo izgradili samostan s kapelicom. U daljnjim koncepcijama Hotela Lambert Adampol je trebao postati središtem koje bi pripremalo kadar za širu misijsko-unijatsku djelatnost u Bosni, Srbiji, Bugarskoj i Naddunavskim Kneževinama.³⁷

Tabor Czartoryskog je u svojim političkim koncepcijama namjeravao iskoristiti hrvatske franjevce iz Bosne za šire južnoslavenske planove. To je prije svega očito u djelovanjima Hotela Lambert, kojima je cilj bilo ujediniti hrvatski južnoslavenski program sa srpskim.³⁸

Činjenica o postojanju hrvatske koncepcije „Velike Ilirije” primorala je Hotel Lambert da poduzme pokušaje uvjeravanja iliraca u ispravnost poljske

³⁴ Raport Czajkowskiego, (Istanbul 7 IV 1844), BCz, 5487 IV, str. 150-152; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 16 V 1844), *isto*, str. 224; Raport Orpizewskiego, (Rim 6 VI 1844), BCz, 5380 IV, str. 50-51; Raport Orpizewskiego, (Firenca 29 VI 1844), *isto*, str. 68; Nota pana Michała Czajkowskiego przedstawiona Porcie przy okazji procesu braci franciszkanów z biskupem Barišićiem, (Istanbul 24 IV 1845), BCz, 5414 IV, str. 799; List przeorów bośniackich franciszkanów do M. Czajkowskiego, (Sutjeska 22 VI 1845), BCz, 5415 IV, str. 889-890; W. Zamoyski L. Orpizewskom, (Pariz 7 VI 1844), [u:] [W. Zamoyski] *Jeneral Zamoyski 1803-1868*, sv. IV, Poznań 1918-1922, str. 343-344.

³⁵ M. Czajkowski, Instrukcja dla pana Lenoira, (Istanbul 18 IV 1844), BCz, 5411 IV, str. 547-552.

³⁶ Raport Czajkowskiego, (Istanbul 27 IV 1846), BCz, 5490 II, str. 361; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 27 V 1846), *isto*, str. 433; R. Glavaš, *Život i rad...*, str. 72-73; M. Czajkowski F. Zachu, (Istanbul 14 XI 1847), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 163-164; R. Glavaš, *Život i rad...*, str. 72; J. Skowronek, *Sprzymierzeńcy narodów bałkańskich*, Warszawa 1983, str. 286.

³⁷ Raport Czajkowskiego, (Istanbul 16 I 1845), BCz, 5488 II, str. 112; F. Pašalić A. Czartoryskom, (bez lokacije, 14 II 1845), BCz, 5414 IV, str. 389-391; Władza M. Czajkowskom, (Pariz 17 III 1845), BCz, 5395 III, str. 60; Raport Czajkowskiego, (Istanbul 27 I 1846), BCz, 5490 II, str. 105. (tamo je također pogreška u datumu); Wyciąg z raportu Orpizewskiego, (Rim 8 VII 1847), PAN Kórnik, 2458, str. 32; Tłumaczenie listu M. Šunjić A. Czartoryskom, (Istanbul 15 XI 1847), BCz, 5404 IV, str. 452-456; J. Jelenić, *Kultura bosanskih...*, str. 397-398; R. Drljić, *Rezidencija Sv. Jurja u Galati*, „Franjevački vijesnik”, G. LXIV, 1937, br. 10-11, str. 342; Wyciąg z raportu M. Czajkowskiego, (Istanbul 6 VII 1844), BCz, 5395 III, str. 150; Usp. J. Baltić, *n. dj.*, str. 138-139; J. Łątka, *Adampol polska wieś nad Bosforem*, Kraków 1992, str. 170; K. Dopierała, *Adampol-Polonezköy. Z dziejów Polaków w Turcji*, Poznań 1983, str. 38-41. (**Adampol** – poljsko naselje u Turskoj koje je osnovao Hotel Lambert.)

³⁸ Raport Zacha, (Beograd 19? I 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima ...*, str. 57: „Gospodin Čavlović nije prvi kojeg je gospodin Gaj poslao, bio je cijeli niz. Gospodin Car je ovdje bio netom prije mog dolaska i pamte ovdje ga sa simpatijama. Srbija za Bosnu nije učinila još ništa, a Hrvatska joj je već učinila brojne usluge”; Stjepan Car za vrijeme svog boravka u Srbiji nikad nije odbijao činiti usluge bosanskim franjevcima, v. D. Stranjковиć, *Bosanski franjevci u Srbiji 1843-1844*, „Pravda”, 27-30 IV 1940, str. 26; V. Vučković, *Prilog proučavanju postanka „Načertanija” (1844) i „Osnovnih misli” (1847)*, „Jugoslavenska revija za međunarodno pravo”, sv. VIII, 1961, str. 62-67.

konceptije³⁹. Kruna te akcije Hotela Lambert bio je sporazum koji je početkom ožujka 1844. godine u Beogradu sklopio František Zach sa Stjepanom Carem, izaslanikom vođe ilirskog pokreta, Ljudevita Gaja. Taj je sporazum zapravo bio ugovor o suradnji zaključen između Hotela Lambert i Hrvatske narodne stranke. U ugovoru su Hrvati praktički potpuno prihvatili poljsku koncepciju stvaranja južnoslavenske države na temelju Kneževine Srbije⁴⁰. František Zach u svom izvješću od 23. ožujka 1844. godine jednoznačno izjavljuje da „Gospodin Gaj pristaje na našu politiku i sve ciljeve koje sam mu predstavio”. Te je ciljeve poljski agent definirao u pet točaka: 1) Ujedinjenje južnih Slavena na ustavnom načelu pod vladavinom dinastije Karađorđevića. 2) Težnja za preuređivanjem europskog dijela Turske u slavensku državu. 3) Srbija treba biti zametkom nove države i predstavnikom diplomatskih interesa južnih Slavena. 4) Ujedinjenje Bosne sa Srbijom putem skladne suradnje između Hrvata i Srba posredstvom utjecaja na tamošnje katoličko i pravoslavno te muslimansko stanovništvo. 5) Provođenje neovisnih i narodnih djelovanja, ali bez traženja pomoći od Austrije i Rusije, a u slučaju potrebe obraćanje englesko-francuskome savezu.⁴¹

Veliki Zachov uspjeh bilo je i slanje, zajedno s Albertom Nugentom, zajedničkog memorijala upućenog vladama Velike Britanije i Francuske. Ti memorijali nisu bili ništa drugo doli samo hrvatsko-poljska deklaracija razrješenja južnoslavenskog problema i istočnog pitanja.⁴²

Moglo bi se postaviti pitanje kako se dogodilo da su ilirci relativno lako promijenili svoj dotadašnji južnoslavenski program i pristali na koncepciju Hotela Lambert? Odgovor je moguće pronaći u ondašnjoj političkoj situaciji u Hrvatskoj. Mađarizacija, koja je u to vrijeme provedena u zemlji, Hrvatima je bitno ograničavala njihova politička prava, što je dovelo do toga da je njima Kneževina Srbija postala skloništem pred mađarizacijom i agresivnom politikom Austrije te zaleđe budućim političkim akcijama. Uznapredovala mađarizacija značajno je ograničavala slobodu riječi i tiska u Hrvatskoj u ono vrijeme, te su zato i ilirci sve češće koristili izdavačku pomoć srpske vlade. Jedan od prvih rezultata suradnje hrvatskih iliraca sa srpskom vladom bila je knjiga Bogoslova Šuleka “Šta namēravaju Iliri?”, anonimno objavljena u

³⁹ Lj. Doklestić, *O pokušaju ustanka u Bosni 1840...*, str. 33; V. Žaček, *Suradnja Ljudevita Gaja s Františekom Zachom*, [u:] Radovi. Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest, sv. III, 1973, str. 143.

⁴⁰ Raport Zacha, (Beograd 24 II 1844), BCz, 5390 IV, str. 337, 343; F. Zach, „Rapport sur mes relations avec la Croatie”, (Beograd 23 III 1844), *isto*, str. 409-420.

⁴¹ F. Zach, „Rapport sur mes relationstr...”, str. 409-420.

⁴² Raport Zacha, (Beograd 6 IV 1844), BCz, 5390 IV, str. 461-468; Raport Zacha, (Beograd 10 IV 1844), *isto*, str. 474-475; Raport Zacha, (Beograd 13 IV 1844), *isto*, str. 477-489; Raport Zacha, (Beograd 20 IV 1844), *isto*, str. 500; Ungerhofer Metternichu, (Zemun 20 IV 1844), [u:] A. Ivić, *Arhivska građa o jugoslovenskim književnim i kulturnim radnicima*, sv. III, 1932, Zbornik za istoriju jezika književnost srpskog naroda, 2/II, Beograd 1932, str. 96-97.

Beogradu u ožujku 1844. godine, te hrvatski časopis "Branislav", koji je izlazio u Beogradu od 1844.-1845.⁴³

Nema sumnje da su se pregovori Františka Zacha sa Stjepanom Carem odvijali pod auspicijima vlasti u Srbiji i uz konzultacije s Ilijom Garašanićem. Već 10. veljače 1844. godine Zach je izvijestio Czajkowskog da je razgovarao s Garašanićem o planu podjele Turske, koji je Albert Nugent predstavio engleskom ambasadoru u Istanbulu. Poljski agent je također napomenuo da neke Nugentove sugestije, u vezi s njegovom koncepcijom podjele Turske, uvodi u plan koji on sam priprema, nazvan „Plan slavenske politike Srbije”. Iz Zachova izvještaja također proizlazi da taj „Plan” nastaje u suradnji s Garašanićem⁴⁴.

Knez Adam Czartoryski u svojim je „Savjetima Srbiji za vođenje politike”, sugerirao srpskim vlastodržcima da „Srbija sebi stvori plan za budućnost”⁴⁵. Ipak, František Zach se tek godinu dana kasnije vratio tom pitanju.

Promatrajući situaciju u Srbiji i regiji, Zach se uvjerio da tamo postoji ozbiljna opasnost od međudjelovanja ruskih utjecaja, a nekoordinirana politika srpske vlade i Hrvata dodatno provocira takvo stanje stvari. Zato je Garašanića podsjetio na pitanje „plana za budućnost”. Garašanić se u početku opravdavao time da bi stvaranje takvog političkog plana zahtijevalo suglasnost Saveta – srpske vlade te da je općenito to pitanje previše izbirokratizirano. Smatrao je također da „bez Vučića i Petronijevića nijedan politički plan neće biti dosljedno nastavljen”. Istodobno je srpski ministar priznao da je stvaranje takvog plana moguće samo u obliku „tajne korespondencije”. Garašanić se naposljetku složio s tim da stvaranje tog plana bude tajno i njegovu je realizaciju naručio od poljskog agenta. Zach je u svome izvješću naveo da ga je Garašanić „upravo angažirao za pomoć pri izradi plana koji se tiče odnosa prema Slavenima”. Srpski je ministar poljskome agentu rekao i: „To isto molim mnoge svoje prijatelje”. Iz tog izvješća proizlazi da za svoj glavni „plan” Garašanić nije uzimao u obzir „Plan slavenske politike Srbije” koji je pripremao Zach.⁴⁶

František Zach završio je pisanje svoga „Plana slavenske politike Srbije” potkraj travnja 1844. godine. Ipak, prije nego što ga je predao Garašaniću,

⁴³ Lj. Durković-Jakšić, *Branislav prvi jugoslovenski ilegalni list 1844-1845*, Beograd 1968, str. 38, 163-165; B. Šulek, *Šta namjeravaju Iliri?*, Beograd 1844; J. Torbar, *Nekrolog. O životu i djelovanju dra. Bogoslava Šuleka*, „Ljetopis Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti”, sv. II, 1896, Zagreb 1897, str. 113-114; J. Šidak, *O uredniku i značenju ilirskog »Branislava« (1844-1845)*, [u:] *Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb 1973, str. 160-161; J. Horvat, *Politička povijest...*, str. 81-82; J. Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848*, sv. I, Zagreb 1994, str. 178-180.

⁴⁴ Raport Zacha, (Beograd 10 II 1844), BCz, 5390 IV, str. 293.

⁴⁵ A. J. Czartoryski, „Conseils sur la conduite a suivre par la Serbie”, (Pariz siječanj 1843), BCz, 5404 IV, str. 89-99; D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 111.

⁴⁶ Raport Zacha, (Beograd 12 I 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima ...*, str. 54-56.

kopiju je poslao Michalu Czajkowskiom, moleći ga da on Plan „prostudira te da ga obavijesti” dopušta li da original preda srpskome ministru.⁴⁷

Glavni je agent prihvatio Zachov „Plan” i potkraj svibnja 1844. godine František Zach predao je tekst „Plana slavenske politike Srbije” srpskom ministru unutarnjih poslova, Iliji Garašaninu. Garašanin je plan pozitivno ocijenio i obećao je da će ga uručiti Petronijeviću.⁴⁸

Zach je tekst „Plana slavenske politike Srbije” napisao vlastoručno krapisom na srpskom jeziku, ćirilicom. S obzirom da je tada još uvijek slabo poznao srpski jezik i pismo, u tekstu se javlja mnoštvo pravopisnih i stilskih grešaka.⁴⁹

Srpski povjesničar Ljubomir Durković – Jakšić je, uspoređujući originale Zachove korespondencije iz tog perioda koji se nalaze u Arhivu Srbije, zaključio da je poljski agent vrlo loše znao srpski jezik i da svoj „Plan” nije mogao napisati bez nečije pomoći. Durković – Jakšić smatra da je Zachu u tome pomagao njegov prijatelj Janko Šafařík koji je živio u Beogradu.⁵⁰ Mogao mu je pomagati i netko od Hrvata, Verković ili Čavlović. Držim da mu je najvjerojatnije pomagao Stefan Herkalović, kojeg je Zach smatrao Hrvatom, a bio je Petronijevićev i Garašaninov čovjek od povjerenja.⁵¹

František Zach je „Plan slavenske politike Srbije” smatrao „planom koji se odnosi na sve južne Slavene”. Pišući ga, rukovodio se prije svega: 1) Postavkama koje su sadržane u „Savjetima” Czartoryskog. 2) Naredbama koje se nalaze u naputcima koje je ranije dobio od Hotela Lambert. 3) Informacijama koje je dobio od Ilije Garašanina i ustavobranitelja. 4) Odredbama sadržanim u sporazumu Zach-Car te u konzultacijama s Nugentom i hrvatskim franjevcima u Bosni. 5) Uvjerenjem da se ne smije dopustiti premoć utjecaja Rusije u Srbiji (Opasnost od takve tendencije poljski je agent prije svega vidio u djelovanju utjecajnog ustavobranitelja Stojana Simića).

Analizirajući tekst „Plana slavenske politike Srbije” u njemu je nesumnjivo moguće uočiti inspiracije vezane za Zachove kontakte s ilircima, kao i s hrvatskim franjevcima u Bosni.⁵²

⁴⁷ Raport Zacha, (Beograd 27 IV 1844), BCz, 5390 IV, str. 536.

⁴⁸ Raport Zacha, (Beograd 31 V 1844), BCz, 5391 IV, str. 61-62; Original Zachova „Plana” danas se nalazi u Beogradu i čuva se u zbirkaama Archiv Srbije u tzv. Ostavštini Ilije Garašanina: *O budućoj politici Srbije – predlog plana Zacha*, (1844), Arhiv Srbije. Lični fond Ilija Garašanin, (dalje AS – IG.), br. 123.

⁴⁹ D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 68-69.

⁵⁰ Lj. Durković-Jakšić, *O nastanku „Načertanija”...*, str. 38.

⁵¹ F. Zach, „Rapport sur mes relations avec la Croatie”, (Beograd 23 III 1844), BCz, 5390 IV, str. 409; V. *Prepiska Ilije Garašanina*, ured. G. Jakšić, sv. I (1839-1849), Beograd 1950, str. 165.

⁵² Analizu teksta „Plan slavenske politike Srbije” napravio sam na njegovom izvornom izdanju: *Zachov sastav (Plan)*, [u:] D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 75-102.

Za vrijeme boravka Stjepana Cara, specijalnog izaslanika Ljudevita Gaja, u Beogradu (od 24. veljače do 9. ožujka 1844.), František Zach je s njim obavio niz konzultacija na temu „Plana slavenske politike Srbije” koji je pripremao. Riječ je konkretno bila o dijelu tog dokumenta posvećenom „Odnosima Srbije s Hrvatskom”.⁵³

Zach u tom poglavlju primjećuje da, za razliku od austrijskih Srba, „Hrvati bolje razumiju političku budućnost Srbije”. Poljski agent takvu je situaciju tumačio time što Hrvatska narodna stranka nikad nije podupirala dinastiju Obrenovića, stojeći uvijek na strani kneza Aleksandra Karađorđevića i ustavobranitelja. Prema agentu Hotela Lambert u Beogradu, hrvatsko je domoljublje zahvatilo cijelu Vojnu krajinu, čime se ona udaljavala od Austrije. Zach je s velikim poštovanjem govorio o Ljudevitu Gaju i cijelom ilirskom pokretu. Prema Zachovu mišljenju, Ljudevit Gaj ne teži stvaranju Kraljevine Ilirije nego Srpskog Carstva pod vladavinom dinastije Karađorđevića. Ilirsko ime je samo maska za te ciljeve. U drugom dijelu tog poglavlja Zach zaključuje „zato ilirci i njihov vođa teže” (i tu navodi četiri njihove težnje): 1) Propagiranje junačke slike kneza Aleksandra Karađorđevića u srpskoj narodnoj nošnji. 2) Hrvati i Srbi trebaju pravilno koristiti i latinsko i ćirilčno pismo podjednako, jer su „Srbi i Hrvati jedan narod i govore istim jezikom”. 3) Izdavanje „srpskih knjiga” u Zagrebu, u Matici ilirskoj, koje bi trebale „književno zbližiti Srbe i Hrvate”. 4) Financiranje aktivnosti Ljudevita Gaja. Dobivena sredstva Gaj će moći koristiti prije svega za propagiranje i osnaživanje „srpske narodnosti i srpskog narodnog ponosa među graničarima”.

U skladu sa stavovima sporazuma sklopljenog sa Stjepanom Carem, poljski agent u svom „Planu slavenske politike Srbije” predlaže stvaranje južnoslavenske države na temelju Kneževine Srbije, koja bi u budućnosti zamijenila Tursku. Prvim je korakom na putu do cilja ujedinjenje Bosne sa Srbijom uz očuvanje političke i religijske slobode tamošnjeg pučanstva. Dinastija Karađorđevića trebala bi biti čimbenikom ujedinjenja naroda u Bosni sa Srbijom.

Zach je u svojoj koncepciji ujedinjenja Bosne s Kneževinom Srbijom veliku ulogu povjerio bosanskim franjevcima. Smatrao je da putem izdavačke djelatnosti trebaju propagirati katoličku vjeroispovijest, bosansku povijest i narodnu kulturu. Prema Zachu, na taj će se način „Bosna emancipirati od austrijskog utjecaja i ta će se zemlja više okrenuti prema Srbiji”. Literatura koju bi izdavali franjevci trebala bi doprijeti i do Hrvata i Dalmatinaca koji žive u Austriji, kako bi u njima probudila svijest o „ujedinjenju tih zemalja sa Srbijom i Bosnom”. Kako bi se katolici u Bosni približili Kneževini Srbiji valja, smatra Zach, uputiti bosanske franjevce na djelovanje u Srbiju. U prvoj etapi Zach je planirao da jedan od franjevačkih svećenika iz Bosne bude postavljen u nekoj od beogradskih gimnazija kao učitelj latinskog. Taj bi

⁵³ Raport Zacha, (Beograd 24 II 1844), BCz, 5390 IV, str. 337, 343.

franjevac istodobno provodio djelatnosti vezane za otvaranje katoličke crkve u Beogradu pod nadzorom francuskog konzula.

Zach je u svome „Planu” ostvario nešto nevjerojatno - u jednu je cjelinu ujedinio tadašnje nacionalne i političke ciljeve Poljaka, Hrvata i Srba. Ipak, Zachov je „Plan” prije svega bio pokušaj usklađivanja političkih interesa južnoslavenskih naroda s koncepcijom i težnjama tabora Czartoryskog. Zach je u svome „Planu” predstavio viziju Hotela Lambert za stvaranje države u obliku federacije odnosno „saveza južnih Slavena”,⁵⁴ koji bi funkcionirao na ustavnoj osnovi.

Čitajući Zachov „Plan” nemoguće je oteti se dojmu da poljski agent gotovo cijelo vrijeme miješa pojmove „srpski” „ilirski” „južnoslavenski”, „hrvatski”, kao da vjeruje da oni zapravo označavaju jedno te isto.

Ilirci su bez sumnje u to vrijeme paralelno vodili svoju vlastitu političku igru, a kontakte sa Srbijom tretirali su kao privremen korak, koji je protuteža prijetećoj mađarizaciji. Vlastitu su igru provodili i ustavobranitelji. Ilija Garašanin je primio Zachov „Plan” i procijenio ga je dobrim ali ipak, kako je budućnost pokazala, taj mu plan nije odgovarao, pogotovo hrvatsko pitanje i ideja koju je predstavio Hotel Lambert o ustavnom i federalnom ujedinjenju južnih Slavena koja se oslanja na Srbiju kao svoju uporišnu točku, te unija crkava. O tome najbolje svjedoči nastanak „Načertanija”.

Povjesničari do danas vode diskusiju o tome kako je nastalo „Načertanije”.⁵⁵ S obzirom da rukopis nije sačuvan, zapravo se ne može sa sigurnošću govoriti o njegovu autoru. U historiografiji uopće nije dovedena u pitanje činjenica da je autorom „Načertanija” Ilija Garašanin, srpski ministar unutarnjih poslova.⁵⁶

Iz izvješća Františka Zacha datiranog 12. siječnja 1844. godine neosporno proizlazi da je Ilija Garašanin angažirao poljskog agenta na pripremanju srpskog „plana koji se tiče odnosa prema Slavenima” i da, osim njega, zasebno na tome već radi skupina „prijatelja” srpskog ministra. Drugim riječima, Zachov plan je trebao poslužiti samo kao neka vrsta pomoćnog

⁵⁴ O hrvatskoj koncepciji „saveza južnih Slavena” Zachu je govorio Albert Nugent, *Raport Zacha* (Beograd 13 IV 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 85.

⁵⁵ Osim spomenute literature, pažnju zaslužuje i: W. D. Behschnitt, *Nationalismus bei Serben und Kroaten 1830-1914. Analyse und Typologie der nationalen Ideologie*, München, 1980, str. 54-65; Ch. Jelavich, *Južnoslavenski nacionalizmi*, Zagreb 1992, str. 24-27; A. Mladenović, *Neka tekstološka pitanja „Načertanija” Ilije Garašanina*, [u:] Zbornik radova Ilija Garašanin (1812-1874), Naučni skupovi SANU, sv. LIV, Odeljenje historijskih nauka, sv. XVI, Beograd 1991, str. 65-69.

⁵⁶ Ilija Garašanin je originalni tekst „Načertanija”, ispisan svojom rukom, uručio srpskom knezu Aleksandru Karađorđeviću krajem 1844. godine. Taj se dokument sve do 1906. godine nalazio u obiteljskom arhivu dinastije Karađorđević. Danas je sačuvano samo nekoliko kopija „Načertanija”, a njegov je sadržaj bio poznat i austro-ugarskoj vladi. Tekst „Načertanija” je po prvi put tiskan 1906. godine (M. Vukičević, *Program spoljne politike Ilije Garašanina na koncu 1844 godine*, „Delo”, sv. XXXVIII, 1906, str. 321-336).

materijala – ekspertiza.⁵⁷ Ukoliko je naše razmišljanje ispravno, valjalo bi postaviti pitanje – Koji su elementi (nazovimo ih „pomoćnima”) iz Zachova „Plana” uzeti u obzir u tekstu „Načertanija”?

Uspoređujući tekst „Plana” Františkega Zacha s „Načertanijem” nema nikakve sumnje da se tekst „Načertanija” devedeset posto doslovno poklapa s „Planom” poljskog agenta. Iz toga neosporno proizlazi da je autor „Načertanija” u znatnoj mjeri prepisao Zachov tekst, a ostale fragmente je uklonio ili je umetnuo drugi tekst. Popravljen su i Zachove stilske i pravopisne pogreške.⁵⁸

Najvjerojatnije su izmjene Zachova „Plana” prema Garašaninovima naputcima izvršili njegovi „prijatelji”. Srpski je ministar vlastoručno samo prepisao ispravljeni tekst i uručio ga knezu Aleksandru.

Garašinin nije skrivao, o čemu smo već govorili, da je Zachov „Plan” prije svega namijenjen Avramu Petronijeviću i da će mu ga odmah po njegovu povratku iz inozemstva i uručiti.

Vođe ustavobranitelja, Vučić i Petronijević, vratili su se u Beogradu 9. rujna 1844. godine.⁵⁹ Srpski povjesničar Radoš Ljušić smatra da je „Načertanije” nastalo u periodu između rujna i prosinca 1844. godine, tj. od trenutka Vučićevog i Petronijevićevog dolaska do trenutka Garašaninova uručenja teksta „Načertanija” knezu Aleksandru.⁶⁰ Sigurnim argumentom koji bi ukazivao na Zachovo sudjelovanje u pripremanju „Načertanija” jest činjenica da postoje ozbiljne pretpostavke koje bi mogle ukazivati na to da je agent Hotela Lambert u Beogradu bio na tajnoj platnoj listi srpske vlade.⁶¹ Možda je Zachov „Plan” bio plaćenom ekspertizom. Osim toga, te iste 1848. godine Zach je prestao raditi za Hotel Lambert i službeno prihvatio posao za srpsku vladu.

Kako proizlazi iz Zachovih izvješća, srpski ministar unutarnjih poslova Ilija Garašinin posve je kontrolirao aktivnosti agenta Hotela Lambert u Beogradu, uostalom to se odvijalo s dopuštanjem Czajkowskog, štoviše po

⁵⁷ Raport Zacha, (Beograd 12 I 1844), [u:] V. Žaček, *Bosna u tajnim izvještajima...*, str. 54-56.

⁵⁸ To zapažanje potvrđuje i: J. Šidak, *Hotel Lambert i Hrvati*, [u:] *Studija iz hrvatske povijesti XIX stoljeća*, Zagreb 1973, str. 168; V. Čubrilović, *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka*, Beograd 1958, str. 170; M. Valentić, *Koncepcija Garašaninova »Načertanije« (1844), „Historijski pregled”*, br. 2, G. VII, 1961, str. 128-137; isti, *Prva programska formulacija velikosrpske ideje*, [u:] *Izvori velikosrpske agresije*, Zagreb 1991, str. 41-64; Ch. Jelavich, *Garašinin Načertanije und das grosserbische Problem*, „Südostforschungen“, G. XXVII, 1968, str. 134-144; D. Agičić, *Tajna politika Srbije u XIX. stoljeću*, Zagreb 1994, str. 21-26.

⁵⁹ A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 214.

⁶⁰ R. Ljušić, *Knjiga o Načertaniju. Nacionalni i državni program Kneževine Srbije (1844)*, Beograd 1993, str. 70. (R. Ljušić odbacuje tezu da je Petronijević sudjelovao u pripremanju „Načertanija”).

⁶¹ V. Vučković, *Prilog proučavanju...*, str. 54.

njegovoj naredbi.⁶² Zato se ne mogu složiti s tvrdnjom američkog povjesničara Davida Mackenzija da je Zachov utjecaj na Garašanina bio velik.⁶³ Upravo suprotno, srpski je ministar kontrolirao čak i Zachove kontakte s Hrvatima. Usprkos tome, čini se malo vjerojatnim da je Zach pripadao krugu onih Garašaninovih „prijatelja” koji su vršili izmjene u tekstu njegovoga „Plana” i izravno sudjelovali u nastanku „Načertanija”. Uostalom, nakon Vučićevog i Petronijevićevog povratka u Srbiju, njihovi su odnosi s Hotelom Lambert i sa samim Zachom naglo zahladili.⁶⁴

Za naše je razmatranje ipak najvažniji sam tekst „Načertanija”,⁶⁵ točnije oni njegovi dijelovi koji se tiču Hrvatske i Hrvata⁶⁶. Naime, Garašanin je vršeci izmjene u tekstu Zachova „Plana” najprije promijenio naslov iz „Slavenska politika Srbije” u „Politika Srbije” te iz njega izbacio poglavlje „Odnosi Srbije s Hrvatskom”. Na mjestu gdje Zach koristi termin „južnoslavenski”, Garašanin ga najčešće izbacuje ili zamjenjuje terminom „srpski” na primjer.:

Zachov „Plan”
„Nova južnoslavenska, srpska
država davala bi Europi sve
garancije...”

Garašaninovo „Načertanije”.
„Nova srpska država na jugu
davala bi Europi sve
garancije...”

Autor „Načertanija” je znatno ograničio i ulogu koju je Zach povjerio bosanskim franjevcima. Prema koncepcijama sadržanim u „Načertaniju” središtem izdavačko-propagandne djelatnosti trebala bi u prvom redu biti Srbija. Garašanin se također slagao s upućivanjem na rad u Beograd jednoga od bosanskih franjevacu, koji bi, osim što bi predavao latinski, bio i „posrednikom između Srbije i katolika u Bosni”. Za razliku od Zachova „Plana”, u „Načertaniju” se niti jednom ne pojavljuje termin „Hrvati”, iako se nekoliko puta pojavljuje riječ „Hrvatska”. Zanimljivo, za razliku od Hrvata, Garašanin uzima u obzir ostale narode – Bugare i Crnogorce.

Većina povjesničara Zachov „Plan” smatra „jugoslavenskim programom”, za razliku od „Načertanija”, koje se ocjenjuje kao „velikosrpski pro-

⁶² Kroz Garašaninove ruke je prošla Zachova korespondencija s Czajkowskim. O tim prije svega svjedoče „fragmenti iz depeša poljskih prijatelja iz Istanbula”, koji su sačuvani u Ostavštini Ilije Garašanina, to su na srpski prevedena Zachova izvješća: Izvod iz pisma Franje Zacha, (1844), AS – IG., br. 174; Usp. R. Ljušić, *Knjiga o Nečertaniju...*, str. 68.

⁶³ V.: D. Makenzi, *Ilija Garašanin. Državnik i diplomata*, Beograd 1987, str. 76.

⁶⁴ A. Cetnarowicz, *n. dj.*, str. 223.

⁶⁵ Tekst „Načertanije” preuzeo sam iz izvornoga izdanja: D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 75-97; Postoji i poljsko izdanje „Načertanije”, L. Durković-Jakšić, *Nacertanije lub kilka słów*, „Wschód-Orient”, G. IX, br. 1, str. 30-41.

⁶⁶ Ovdje smo se poslužili metodom hrvatskog povjesničara Mirka Valentića koja se zasniva na analitičkoj usporedbi teksta Zachova „Plana” s tekstom „Načertanija”. v. M. Valentić, *Koncepcija Garašaninova...*, str. 128-137; isti, *Prva programska formulacija velikosrpske...*, str. 41-64. Tu je metodu primjenjivao i D. Agičić, *n. dj.*, str. 21-26.

gram”.⁶⁷ Osobno se ne mogu složiti s tom prvom tezom da je Zachov „Plan” bio jugoslavenski program. Smatram da su i Zachov „Plan” i „Načertanije” bili velikosrpskim programima.

Usprkos izmjenama, u „Načertaniju” su ostale sačuvane temeljne ideje sadržane u Zachovom „Planu”. To su ujedno i glavna obilježja ondašnje južnoslavenske politike Hotela Lambert. I Zachov „Plan” i „Načertanije” slažu se u nekoliko rješenja: 1) U slučaju raspada Osmanskog Carstva najboljim rješenjem bila bi izgradnja nove kršćansko-slavenske države na njegovim ostacima, koja bi ispunila prazninu nakon Turske i unijela ravnotežu među političkim silama u toj regiji. 2) Nova država se treba suprotstavljati utjecajima Austrije i Rusije te se oslanjati na Englesku i Francusku. 3) Buduća bi država trebala biti izgrađena na temeljima srednjovjekovnog carstva srpskoga cara Stefana Dušana. 4) Kneževini Srbiji pripada pravo prvenstva na putu ujedinjenja južnih Slavena, jer su se od tih naroda jedino Srbi izborili za (kontroliranu) neovisnost. 5) Bosna u budućnosti treba biti ujedinjena sa Srbijom.

S druge strane, Garašanin u „Načertaniju” nije uzeo u obzir većinu onih elemenata koji su se ticali odredaba koje je Hotel Lambert zaključio s Hrvatima. Radi se o sporazumu Františka Zacha sa Stjepanom Carem i onim odredbama koje su proizlazile iz kontakata s Albertom Nugentom i bosanskim franjevcima. Garašanin je prihvatio samo jedan element iz sporazuma Zach – Car, naime to da Bosna u budućnosti treba biti ujedinjena sa Srbijom. Pozornost izaziva i činjenica da je Garašanin izbacio i zapis koji sadrži zaključak da buduću srpsku državu treba utemeljiti pod vladavinom dinastije Karađorđevića, što je bila prva točka sporazuma Zach-Car.

Zachov „Plan” sadrži kvintesenciju tadašnjih južnoslavenskih političkih koncepcija Hotela Lambert. Zach se izjašnjavao za stvaranje slavenske države (carstva), konkretno južnoslavenske („južnoslavenska država”), utemeljene na Kneževinu Srbiju u kojem bi ipak dominirali srpski interesi („klica budućeg južnoslavenskog Carstva”). Tom bi procesu trebalo prethoditi „ujedinjenje svih južnih Slavena”, te je također potrebno propagandno djelovanje među tim narodima.⁶⁸

Zach je u svom „Planu” posvetio veliku pažnju slobodi vjeroispovijesti južnih Slavena. Pri tome je posebno isticao ulogu katolicizma u budućoj južnoslavenskoj državi. Taj je stav zrcalio dalekosežne planove Hotela Lambert vezane za crkvenu uniju na Balkanu. Po tom pitanju Zach je ispunjenje velikog zadatka namijenio Hrvatima. Taj je čimbenik Srbima bio posebno

⁶⁷ V. N. Stančić, *Problem »Načertanije« Ilije Garašanina u našoj historiografiji*, „Historijski zbornik”, G. XXI-XXII, 1968-1969, str. 179-196.

⁶⁸ *Zachov sastav („Plan”)*, [u:] D. Stranjaković, *Kako je postalo...*, str. 75-102.

neprihvatljiv.⁶⁹ Zach je smatrao da je pravoslavlje taj čimbenik koji pogoduje širenju ruskog utjecaja na južne Slavene.⁷⁰

Garašanin je iz teksta „Načertanija” izbacio poglavlje o „Odnosima Srbije s Hrvatskom” prije svega zato što je 1) Zach previše idealistično i pozitivno govorio o ilirskom pokretu, u kojem je Garašanin zasigurno vidio veliku konkurenciju. 2) Poljski agent je predložio dogovor s vođama Hrvatske narodne stranke. 3) František Zach je smatrao da na području Vojne krajine dominira hrvatsko domoljublje.⁷¹

Pišući svoj „Plan”, Zach je bio duboko uvjeren da koncepcije koje taj plan sadrži u velikoj mjeri korespondiraju s tadašnjim političkim planovima iliraca. Valja tu ipak naglasiti da ilirci nisu imali jedinstven stav po pitanju ujedinjenja južnih Slavena. Bogoslov Šulek u svojoj knjizi tiskanoj u Beogradu „Šta namjeravaju Iliri?” jasno je izjavio da ilirci ne namjeravaju stvarati „neko novo carstvo”.⁷²

Tim razlikama u političkim koncepcijama vezanim za Srbiju unutar same Hrvatske narodne stranke već se bavio hrvatski povjesničar Jaroslav Šidak.⁷³ Sve upućuje na to da je Ljudevit Gaj predstavljao stajališta samo jedne od frakcija Hrvatske narodne stranke za koju je „Velika Ilirija” bila ne samo sinonimom za kulturnu, nego i za državno-političku zajednicu svih južnih Slavena.

Ilija Garašanin nije prihvatio Zachov „Plan” usprkos tome što je to bio velikosrpski program. On se srpskome ministru nije svidio prije svega zato što je velikosrpske interese definirao u okvirima južnoslavenske federativne zajednice, za razliku od „Načertanija”, u kojem su južnoslavenski interesi bili definirani u okviru centralističke Velike Srbije. Zbog toga „Načertanije” nije bilo prihvatljivo ni Poljacima ni Hrvatima. Iz tog razloga, usprkos nekim uvriježenim stereotipima, Hotel Lambert i ilirci nisu izravno sudjelovali u nastanku „Načertanija”, a posredno sudjelovanje Hotela Lambert nije bilo veće od onog koji su imali hrvatski ilirci. Drugim riječima, neutemeljeno je knezu Czartoryskom pripisivati inspiracije za suvremenu velikosrpsku agenciju.

S poljskog prevela: *Anita Petrincec*

⁶⁹ Na to je upozorio hrvatski povjesničar P. Šimunić, »Načertanije«. *Tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*, Zagreb 1992, str. 20-21.

⁷⁰ V. Žaček, *František A. Zach...*, str. 48-49.

⁷¹ Srpski povjesničari V. Đ. Krestić i M. Ekmečić, smatraju da se Garašanin pribojavao suradnje s Hrvatima jer je smatrao da iza toga stoje austrijski interesi. V.: V. Đ. Krestić, *Srpsko-hrvatski odnosi i jugoslovenska ideja u drugoj polovini XIX veka*, Beograd 1988, str. 270-277; M. Ekmečić, *n. dj.*, str. 479-480.

⁷² B. Šulek, *n. dj.*, str. 120-122.

⁷³ J. Šidak, *Studije iz hrvatske povijesti XIX ...*, str. 109, 122.

Summary

A NEW INTERPRETATION OF THE GENESIS OF *NAČERTANIJE*: SERBOCENTRISM OF THE LAMBERT HOTEL AND CROATS

This paper is the full Croatian version of my paper “Nowa interpretacja genezy Načertanije – serbocentryzm Hotelu Lambert a Chorwaci”, presented at the conference “Idee wspólnotowe Słowiańszczyzny: bilans i zagrożenia”, held on 27-28 March 2003 in Poznań. The paper aims to clarify the role of the Lambert Hotel and of Croats in the creation of the plan of the Serbian Minister of Internal Affairs Ilija Garašanin, known as the “Načertanije”. It should be kept in mind that the Lambert Hotel was the aristocratic gathering place of Polish emigrants between 1833 and 1870. It took its name from the Parisian palace of the head of this organization, prince Adam Jerzy Czartoryski (1770-1861). Despite some deep-seeded stereotypes, the Lambert Hotel and the Croatian Illyrians never participated directly in the creation of the “Načertanije”, and the indirect participation therein of the Lambert Hotel was no more crucial than the participation of Croatian “Illyrians”. In other words, there are no grounds to label prince Czartoryski as a source of inspiration for the recent great-serbian aggression.

(Prijevod sažetka: *Gabrijela Buljan*)

Key words: Serbs, *Načertanije*, Croatia, Hôtel Lambert (Paris), Adam Jerzy Czartoryski.